

ДЖЕРЕЛА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ОХОРОНИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті визначено джерела публічного адміністрування охорони права власності як широковідомі, визнані та поширені у суспільстві форми зовнішнього вираження та офіційного закріплення правових норм, що визначають поведінку суб'єктів публічного адміністрування охорони права власності та формують умови виникнення, зміни та припинення правовідносин щодо охорони права власності. Розкрито, що система джерел публічного адміністрування охорони права власності включає: 1) Конституцію України, закони України та підзаконні нормативно-правові акти в площині публічного адміністрування охорони права власності; 2) міжнародні джерела (міжнародні конвенції, багатосторонні міждержавні угоди, акти органів міжнародних організацій); 3) неформалізовані джерела права (загальні принципи права, звичаї та традиції, норми моралі); 4) судові рішення (Конституційного суду України, Верховного Суду України, Європейського Суду з прав людини тощо).

Ключові слова: джерела права, закони, охорона права власності, підзаконні нормативно-правові акти, публічне адміністрування, судові рішення.

В статье определены источники публичного администрирования охраны права собственности как широко признанные и распространенные в обществе формы внешнего выражения и официального закрепления правовых норм, определяющих поведение субъектов публичного администрирования охраны права собственности и формируют условия возникновения, изменения и прекращения правоотношений по охране права собственности. Раскрыто, что система источников публичного администрирования охраны права собственности включает: 1) Конституцию Украины, законы Украины и подзаконные нормативно-правовые акты в плоскости публичного администрирования охраны права собственности; 2) международные источники (международные конвенции, многосторонние межгосударственные соглашения, акты органов международных организаций); 3) неформализованные источники права (общие принципы права, обычаи и традиции, нормы морали); 4) судебные решения (Конституционного суда Украины, Верховного Суда Украины, Европейского Суда по правам человека).

Ключевые слова: источники права, законы, охрана права собственности, подзаконные нормативно-правовые акты, публичное администрирование, судебные решения.

The article defines the sources of public administration of property rights protection as well-known, acknowledged and distributed in the society forms of external expression and official consolidation of legal norms that determine the behavior of subjects of public administration of property rights protection and form conditions for the emergence, modification and termination of legal relations regarding the protection of property rights. It is disclosed that the system of sources of public administration of property rights protection includes: 1) the Constitution of Ukraine, laws of Ukraine and subordinate legal acts in the area of public administration of property rights protection; 2) international sources (international conventions, multilateral intergovernmental agreements, acts of organs of international organizations); 3) unformalized sources of law (general principles of law, customs and traditions, norms of morality); 4) court decisions (the Constitutional Court of Ukraine, the Supreme Court of Ukraine, the European Court of Human Rights, etc.).

Key words: sources of law, laws, protection of property rights, subordinate legal acts, public administration, court decisions.

Вступ. Джерела права є однією з центральних категорій права загалом як у прикладному, так і у теоретико-пізнавальному відношенні, тож природно, що питання дослідження цієї категорії має багату історію. На рівні правозастосування спроби зрозуміти, що є джерелом формування діючих у суспільстві приписів та як відрізнити загальнообов'язкову для виконання норму певного системного рівня від норм інших рівнів, робилися з давніх-давен [9, с. 221].

Визначення і розуміння сутності юридичних джерел права, а відповідно, і системи, яку вони становлять, перебувають у тісній залежності від правових шкіл і концепцій, виходячи з яких формулюється конкретна дефініція, адже практично кожна з них пропонує свій погляд на право, претендуючи на універсальне пояснення його буття [9, с. 221].

Історичний досвід переконливо доводить, що в міру розвитку й удосконалення політичної організації суспільства змінюються і механізми правового регулювання адміністративних відносин, розширюється коло джерел адміністративного права, змінюється система співвідпорядкованості, оскільки триває побудова гармонічних відносин «особистість-товариство-держава», змінюються структура і розподіл компетенції між органами публічної влади. У зв'язку із цим вивчення джерел адміністративного права та їх системно-ієрархічна побудова становлять безсумнівний «вічний» науковий інтерес [14, с. 98].

Таким чином, зміна суспільних відносин, всебічні посягання на право власності як на суспільне благо, потреба у новому правовому регулюванні права власності зумовлюють актуальність дослідження джерел публічного адміністрування охорони права власності в Україні.

Джерела права, як предмет дослідження зумовлювали значний інтерес зі сторони науковців, до числа яких, зокрема, входить В. Галуцько, В. Демченко, П. Діхтієвський, А. Древянко, Н. Задирака, А. Іванишук, В. Кириченко, О. Константи́й, О. Кузьменко, О. Куракін, Н. Мазаракі, Р. Мельник, Н. Пархоменко, О. Петришин, С. Погребняк, В. Решота, В. Смородинський, С. Стеценко, Н. Хомюк та ін.

Однак проблематика, пов'язана з правом власності, є багатогранною, причому кожна з проблем може бути предметом окремого фундаментального дослідження, що зумовлює актуальність дослідження джерел публічного адміністрування охорони права власності в Україні.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії права, думок із цієї проблематики вчених-правників і чинного законодавства з'ясувати джерела публічного адміністрування охорони права власності в Україні.

Результати дослідження. З метою визначення джерел публічного адміністрування охорони права власності в Україні необхідно визначити загальне поняття «джерела права», розкрити зміст категорії «джерела публічного адміністрування охорони права власності», її особливості, а також визначити перелік джерел, які є базою публічного адміністрування охорони права власності.

З позицій теоретиків права, термін «джерело права» часто розглядається у таких значеннях: джерело права в матеріальному розумінні – це суспільні відносини, які розвиваються і зумовлюють виникнення, розвиток та зміст права; джерело права в ідеологічному розумінні – це виражена в офіційній формі сукупність юридичних ідей, поглядів, теорій, під впливом яких утворюється і функціонує право; джерело права у формальному (юридичному) розумінні – це офіційні форми зовнішнього вираження і закріплення правових норм, що діють у певній державі, тобто це і є власне форма права [3, с. 23].

Свою чергою, Н. Пархоменко формує, що джерело права у формально-юридичному значенні – це зовнішня форма існування норм права у вигляді письмового документа (правового припису), виданого в межах повноважень суб'єктів правотворчості, згідно зі спеціальною процедурою, має юридичну силу та обов'язковість виконання, відображає волю суб'єктів правотворчості та спрямоване на регулювання суспільних відносин [8, с. 333].

Теоретик О. Петришин розкриває, що джерело права – це визнана в конкретному суспільстві офіційна форма (спосіб) зовнішнього вираження та закріплення норм права, посилення на яку підтверджують їхнє існування [2, с. 32].

Отже, джерела права – це широковідома, визнана та поширена у суспільстві форма зовнішнього вираження та офіційного закріплення правових норм, що визначають загальносуспільну та обов'язкову поведінку суб'єктів у певних правовідносинах.

Щодо вчених-адміністративістів, то В. Решота розуміє поняття «джерела адміністративного права» не лише як форму зовнішнього вираження і закріплення адміністративно-правових норм, але й інших загальнообов'язкових регуляторів суспільних відносин в адміністративно-правовій сфері, на підставі яких норми адміністративного права виникають, змінюються, зупиняються та перестають діяти [10, с. 108].

В. Галуцько, П. Діхтєвський та О. Кузьменко визначають, що джерела адміністративного права – це засіб зовнішнього оформлення адміністративно-правових норм, який засвідчує їх державну загальнообов’язковість (засоби, форми вираження й закріплення публічної волі) [4, с. 51].

Вчений О. Константи́й під джерелами адміністративного права розуміє зовнішні форми встановлення і вираження загальнообов’язкових правил поведінки, які регулюють суспільні відносини, що виникають у сфері державного управління, акти правотворчості державних органів (законодавчих, виконавчих, судових, господарського управління), місцевих рад та їх виконкомів, а іноді громадських організацій (коли вони виконують функції виконавчої влади) [7, с. 23].

Науковець Н. Задирака розкриває джерела права у сфері правової охорони публічного майна, що з позиції вченого є встановленими державою або визнаними нею офіційними документальними формами зовнішнього виявлення й закріплення норм права, що мають загальнообов’язкове або локальне значення та є безпосередньою підставою для виникнення суб’єктивних прав і обов’язків у сфері дії правового режиму публічного майна [6, с. 22].

Формально-юридичне уявлення про джерела сучасного адміністративного права, зокрема, у сфері правової охорони публічного майна, як зазначає Н. Мазаракі, має базуватися на таких засадах: по-перше, під джерелами права треба розуміти лише джерела нормативно-правової інформації, тобто інформації про зміст конкретних правил поведінки, встановлених або санкціонованих державою й забезпечених її примусом. Ні виток формування таких правил, ні процес їх створення, ні їхні соціальні детермінанти у формально-юридичному сенсі джерелами адміністративного права слугувати не можуть; по-друге, коло джерел адміністративного права не вичерпується актами законодавства (законами та підзаконними нормативно-правовими актами). Подібне уявлення про їх природу – це рефлексія радянської правової доктрини, яка постулювала право як «зведену в закон волю панівного класу». Об’єктивно перелік джерел сучасного адміністративного права значно ширший, він охоплює цілу низку «незаконодавчих» джерел, якими визначаються (закріплюються, виражаються, конкретизуються) загальнообов’язкові правила поведінки у сфері публічного адміністрування; по-третє, при всій різноманітності джерел адміністративного права їх система має чітко окреслені межі. До неї входять далеко не всі соціальні регулятори, а лише ті, які держава визнала загальнообов’язковими та юридично значущими. Іншими словами, джерела інших соціальних норм (традицій, звичаїв тощо) мають розглядатися як адміністративно-правові тільки за умови їх державного санкціонування. Тільки за цієї умови відповідні соціальні норми набувають правового характеру, а їх джерела трансформуються в джерела права [5, с. 145].

Таким чином, джерела публічного адміністрування охорони права власності – це широковідомі, визнані та поширені у суспільстві форми зовнішнього вираження та офіційного закріплення правових норм, що визначають поведінку суб’єктів публічного адміністрування охорони права власності та формують умови виникнення, зміни та припинення правовідносин щодо охорони права власності.

Розкривши загальне поняття «джерела права», варто визначити систему джерел публічного адміністрування охорони права власності. Термін «система джерел права» дедалі частіше використовується у вітчизняній юридичній літературі, хоча попри це в українській юридичній науці та практиці стійке використання має поняття «система законодавства» у широкому розумінні (як сукупність нормативно-правових актів). Останнє свідчить про те, що єдина вітчизняна концепція «системи джерел права» не сформована і дотепер, а це породжує низку проблем у вітчизняній юридичній науці та в юридичній практиці [12, с. 33].

Система джерел права складається з багатьох різнорідних частин, які перебувають у взаємодії. В системі джерел права можуть бути виділені як окремі джерела права, так і підсистеми форм права (наприклад, система законодавства), які взаємодіють між собою за допомогою різноманітних системних зв’язків. Система джерел права розвивається нелінійно, не можна однозначно передбачити майбутні параметри її розвитку, невідомо, як саме і в якій саме спосіб відбуватиметься її розвиток, яким конкретно чином буде врегульовано ту чи іншу сферу регулювання [9, с. 221].

Науковець А. Дрєв’яно робить висновок про те, що система джерел права – результат руху і взаємодії правосвідомості, юридичної практики і системи юридичних інституцій. Жодне джерело права не повинно мати довільний характер та ігнорувати чинну правову систему країни. Джерела права зосереджують у собі не лише норми права, але й об’єктивно зумовлений процес їх утворення і реалізації, і виступають як засоби формалізованого закріплення не лише самого позитивного права, а й окремих моментів стадій становлення і реалізації права. Система юридичних джерел права історично складається в будь-якому централізованому суспільстві як відповідь

на необхідність упорядкування, уніфікації процесу правового регулювання. Внаслідок своєї сутності і виконуваних функцій ця узгодженість становить єдине системне утворення, коли джерела права можуть досконально виконати свої функції. Таке утворення несе в собі оптимальні важелі стабільності і формалізованості, чіткості і ясності, ієрархічності та ефективності [9, с. 221].

Вчений Н. Пархоменко виокремлює такі ознаки системи джерел права: а) вона складається з багатьох різнорідних частин – підсистем джерел права – системи нормативно-правових актів, системи нормативно-правових договорів, системи правових прецедентів, які взаємодіють завдяки системним зв'язкам; б) її здатність до змін унаслідок впливу, як із боку інших підсистем правової системи, так і з боку нормоутворених джерел права; різка зміна обставин може призвести до її нестабільності, до фрагментації системи джерел права, коли частина джерел права не діє або суперечить іншій частині, паралізуючи її; в) у процесі розвитку переходить з рівня на рівень – від звичаєвого неписаного права – до писаного права, від фрагментарних нормативних сукупностей через кодифікацію – до складної динамічної системи; г) у процесі функціонування завдяки системним зв'язкам виявляються нові принципи правоположення, приписи існування яких не передбачені у процесі її формування, які прямо не закріплені в юридичних джерелах права; г) охоплює національну; ієрархічну та горизонтальну (галузеву) структуру; д) характеризується внутрішньою узгодженістю (взаємозв'язок та несуперечність джерел права); е) має суб'єктивно-об'єктивний характер (суб'єктивний – системність джерел права формується суб'єктами правотворчості, але при цьому є об'єктивна потреба її існування); є) спостерігається активний характер джерел права, що виявляється не лише стосовно системи права чи правової системи загалом, але й щодо безпосередньо пов'язаних із правом систем (судової, системи законодавчих і виконавчих органів державної влади тощо); ж) наділена динамічністю, що виявляється у такому: пряма та безпосередня дія; удосконалення джерел права; оновлення; процеси диференціації та інтеграції джерел права [11, с. 183].

Таким чином, для системи джерел публічного адміністрування охорони права власності характерні такі особливості: 1) поєднання різних груп джерел права (законів, підзаконних актів, міжнародних актів тощо); 2) внутрішня узгодженість норм, тобто їх несуперечливість одна одній та постійна взаємодія між собою; 3) підтримує рівні здійснення публічного адміністрування охорони права власності в Україні; 4) постійна динаміка, тобто через зміну суспільних відносин з'являється потреба в новому правовому регулюванні; 5) визначає поведінку суб'єктів публічного адміністрування охорони права власності; 6) значну частину становлять саме норми адміністративного права.

В. Демченко впевнено вважає, що система джерел адміністративного права знаходиться у процесі розвитку та постійно зазнає змін шляхом доповнення її традиційного переліку. Цей процес привертає увагу багатьох науковців, і їхні думки часто принципово різняться. З позиції вченого, сучасну систему джерел адміністративного права в Україні мають формувати нормативно-правові акти державних органів України, міжнародні джерела та рішення національних судів. Саме така система відповідатиме потребам нашої країни, яка знаходиться на стадії розвитку та демократизації [14, с. 100].

Професор В. Галуцько визначає, що для більш точного визначення змісту, функціонального призначення і ролі кожного з джерел адміністративного права здійснюється їх поділ на певні групи та види. Джерелами адміністративного права вчений вважає: національні джерела адміністративного права – Конституцію, інші закони України та підзаконні нормативно-правові акти; міжнародні джерела адміністративного права – міжнародні договори; акти органів міжнародних організацій; неформалізовані джерела адміністративного права – норми природного права – загальні принципи права; звичаї та традиції; норми моралі; судові рішення (судові прецеденти) – рішення Конституційного суду України та Верховного Суду України, Європейського Суду з прав людини, інших міжнародних судових установ [4, с. 52].

Суддя А. Іванищук формує джерела адміністративного права в максимально широкому сенсі, включаючи до їх системи Конституцію України, законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори, акти міжнародних організацій, загальні принципи права, традиції, звичаї, мораль, рішення вітчизняних і зарубіжних судових установ. Окрім цього, вчений пропонує вважати джерелами права затверджені цими актами статuti, положення, інструкції та концепції, спрямовані на регулювання адміністративно-правових відносин [13, с. 355–356].

Отже, враховуючи вищевказані позиції вчених, система джерел публічного адміністрування охорони права власності включає: 1) Конституцію України, закони України та підзаконні нормативно-правові акти в площині публічного адміністрування охорони права власності;

2) міжнародні джерела (міжнародні конвенції, багатосторонні міждержавні угоди, акти органів міжнародних організацій); 3) неформалізовані джерела права (загальні принципи права, звичаї та традиції, норми моралі); 4) судові рішення (Конституційного суду України, Верховного Суду України, Європейського Суду з прав людини тощо).

Висновки. Усе вищевикладене дає підстави зробити такі висновки щодо джерел публічного адміністрування охорони права власності:

- джерела права – це широковідома, визнана та поширена у суспільстві форма зовнішнього вираження та офіційного закріплення правових норм, що визначають загальносуспільну та обов'язкову поведінку суб'єктів у певних правовідносинах;

- для системи джерел публічного адміністрування охорони права власності характерні такі особливості: 1) поєднання різних груп джерел права (законів, підзаконних актів, міжнародних актів тощо); 2) внутрішня узгодженість норм, тобто їх несуперечливість одна одній та постійна взаємодія між собою; 3) підтримує рівні здійснення публічного адміністрування охорони права власності в Україні; 4) постійна динаміка, тобто через зміну суспільних відносин з'являється потреба в новому правовому регулюванні; 5) визначає поведінку суб'єктів публічного адміністрування охорони права власності; 6) значну частину становлять саме норми адміністративного права;

- система джерел публічного адміністрування охорони права власності включає: 1) Конституцію України, закони України та підзаконні нормативно-правові акти в площині публічного адміністрування охорони права власності; 2) міжнародні джерела (міжнародні конвенції, багатосторонні міждержавні угоди, акти органів міжнародних організацій); 3) неформалізовані джерела права (загальні принципи права, звичаї та традиції, норми моралі); 4) судові рішення (Конституційного суду України, Верховного Суду України, Європейського Суду з прав людини тощо).

Отже, джерела публічного адміністрування охорони права власності – це широковідомі, визнані та поширені у суспільстві форми зовнішнього вираження та офіційного закріплення правових норм, що визначають поведінку суб'єктів публічного адміністрування охорони права власності та формують умови виникнення, зміни та припинення правовідносин щодо охорони права власності.

Список використаних джерел:

1. Галуцько В.В. Адміністративне право України. Т.1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник. Херсон: Грінь Д.С., 2015. 272 с.
2. Петришин О.В., Погребняк С.П., Смородинський В.С. Теорія держави і права: підручник. Харків: Право, 2015. 368 с.
3. Кириченко В.М., Куракін О.М. Теорія держави і права: модульний курс: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 264 с.
4. Галуцько В., Діхтєвський П., Кузьменко О., Стеценко С. Адміністративне право України. Повний курс: підручник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
5. Мазаракі Н.А. Джерела адміністративного права. Право і суспільство. 2015. № 1/2015. С. 141–147.
6. Задирака Н.Ю. Сутність джерел права у сфері правової охорони публічного майна. Адміністративне право і процес. 2016. № 1 (15). С. 13–22.
7. Конstantий О.В. Джерела адміністративного права України: монографія. Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2005. 120 с.
8. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія. Київ: Юридична думка, 2008. 336 с.
9. Древянко А.С. Система джерел права як особливе правове явище Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 42. С. 215–221.
10. Решота В. Основні підходи до визначення поняття «джерело адміністративного права». Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 855. С. 100–108.
11. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 336 с.
12. Хомюк Н. Система джерел права: деякі теоретичні аспекти. Вісник Львівського університету. Сер. : Юридична. 2013. Вип. 58. С. 27–33.
13. Іванищук А.А. Нормативне регулювання діяльності судової гілки влади: нормативно-правові аспекти. Форум права. 2013. № 1. С. 355–358.
14. Демченко В.О. Проблемні аспекти систематизації джерел адміністративного права в Україні. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2018. № 7(1). С. 98–101.